

Şeyh Bedreddin ve İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler II

MÜRİDİN FENDİ: BÖRKLÜCE MUSTAFA VE ŞEYH BEDREDDİN

Kemal Ramazan HAYKIRAN*
krhaykiran@gmail.com

Öz

Osmanlı tarihinin en çok konuşulan olayları arasında yer alan Şeyh Bedreddin isyanı, hala üzerindeki pek çok belirsizliği korumaktadır. Özellikle yakın zamanlarında Şeyh Bedreddin'in hak etmediği siyasi bir pozisyona büründürülerek ideolojik bir argüman haline getirilmesi de başlı başına bir sorun olarak araştırmacıların karşısında durmaktadır. Çalışmanın konusunu isyanda en az Şeyh Bedreddin kadar adı geçen ve tartışılan Börklüce Mustafa'nın süreci ve Şeyh Bedreddin ile olan ilişkisi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa, Çelebi Mehmed, Aydın ili.

Some Thoughts on Sheikh Bedreddin and His Rebellion II

Abstract

One of the most important topics that have been argued in the Ottoman history is the rebellion of Sheikh Bedreddin which has still ambiguous points that need to be enlightened. The rebellion of Bedreddin has been categorized as an ideological uprising against the state and this is again another point of an argument among the scholars. The aim of this study is to argue not only the rebellion of Sheikh Bedreddin but also analyze the relations between Bedreddin and Börklüce Mustafa who was one of the leading participants of the rebellion at that time.

Keywords: Sheikh Bedreddin, Börklüce Mustafa, Çelebi Mehmed, Aydın Province

Şeyh Bedreddin gerek düşünceleri gerekse kökeni itibari döneminde dikkatleri üzerine çeken önemli şahsiyetlerin başında yer almaktaydı. Osmanlı tarihinde vuku bulan isyan girişimleri içinde en çok konuşulanı ve merak edileni olmak ile beraber kaynakların hakkında en ketum olduğu kişiler ve olayların başında da gelmektedir. İslamî ilimler ile yoğrulmuş bir ailenin içine doğan Şeyh Bedreddin'in babası İsrail b. Abdülaziz Simavna kadısıydı.¹

---

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Halil b. İsmail b. Şeyh Bedrüddin Mahmûd, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, ed. A. Gölpinarlı-İ. Sungurbey, İstanbul 1967, s.12.

Orijinal adı Simonos veya Stanimakos - ki ikincisi olma ihtimali daha yüksektir- Simavna bugünkü Edirne yakınlarında yer alan bir kazadır.¹ Dolayısıyla Franz Babinger başta olmak üzere XX. yüzyılın başından itibaren bu konu hakkında fikir beyan eden pek çok tarihinin zikrettiği gibi burası kesinlikle Kütahya'nın Simav kazası değildir.² Şeyh Bedreddin'in babasının adının İsrail olmasından hareketle farklı bazı iddialar da dile getirilmiştir. Bu isimden hareket ile Şeyh Bedreddin'in Yahudi kökenli bir şahsiyet olabilme ihtimali üzerinde durulmuştur.³ Bunun da oldukça zor bir ihtimal olduğu tarihçiliğin geldiği nokta itibari ile açıkça ortadadır. Şeyh Bedreddin'in ailesinin Selçuklu soyundan geldiği üzerinde de durulmaktadır.⁴ Onu Selçuklu soyuna dayandıran en önemli eser Taşköprülüzade'nin Şekâikî Numaniyye isimli eseridir. Taşköprülüzade Şeyh Bedreddin hakkında "Ecdadından birinin Selçuklu veziri olduğu ve bunun aynı zamanda Sultan Alaaddin'in kardeşi olduğu söylenmektedir."⁵

Şeyh Bedreddin İsyanının etrafında dönenen tüm tartışmalara karşın ne isyanın oluşumu ve seyri ne amacı ne de Şeyh

Bedreddin'in fikri dünyası tam manasıyla anlaşılabilmiş değildir. Bunda isyanı kendi ideolojik dünyalarına ilintilendirerek buradan siyasi prestij kazanma amacıyla olanların süregelen iddialarının yol açtığı karışıklık kadar Şeyh Bedreddin'in günümüz dünyasında oldukça zor anlaşılabilir karmaşık fikir dünyasının da etkisi olduğu açık bir gerçektir. Burada Şeyh Bedreddin özelinden önce genel terminoloji bağlamında üzerinde düşünülmesi gereken temel konu da ulema-hükümdar ilişkileridir. Her ne kadar geleneksel söylemler bu iki zümre arasında naif bir ayırım ve birbirlerine saygı anlatılarını aktarsalar da tarih boyunca ulemanın siyasi iktidarda gözü olduğu siyasi otoritenin de çözümlenemeyen bir manevi gücü olan alimleri kendisine bir rakip ve tehdit olarak gördüğünü açıkça ortadadır.⁶ Bunun en güzel örneği Ayasofya(Süleymaniye) Kütüphanesinde 4819 numarasında kayıtlı çok değerli risaleler ihtiva eden bir mecmua içinde bulunan "Cihad-name" isimli eserdir. Bu eser Mikail Bayram tarafından tarih çevrelerine tanıtılmıştır. Onun iddiasına göre Baba İlyas Horasanî'ye ait olan eser klasik kalıplarda şikayetname veya zulümname olarak adlandırılan eserler arasındadır. Türkmenlere hitap eden bu eserde hanedana karşı bir kalkışma açıkça şerri-şerife uygun halde temellendirilmektedir. Bu eser ve daha niceleri ulema sınıfının siyasi emelleri hakkında ışık tutmaktadır. Zaten Kur'an'da geçen ve alimler için kullanılan "veli" kavramının pek çok ilahiyatçı tarih içinde gerçek manasından bir daralma yaşadığını ileri sürmektedir. Buna göre "veli" Kur'an'da geçtiği manasıyla bir dost yakın anlamından ziyade yönetici

¹ İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2012, s. 333.

² Franz Babinger, *Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin*, çev. İlhami Yazgan, Ankara 2014, s. 33; Franz Babinger bu iddiası alanın ilk çalışmalarından olan eserindeki bu iddiası isabetsiz bir tarihçi yorumu olarak değerlendirilebilir. Çünkü Babinger 1919 yılındaki bu çalışmasından 24 yıl sonrasında yayımladığı bir başka çalışmasında yanıldığını belirterek hatasını düzeltilmiş ve *Simavna'nın* Edirne civarında bir yer olması gerektiği bilgisini ifade etmiştir. Konunun fazla ilgi çekici olması sebebi ile pek çok akademisyen vasfının uzağında kişinin de konu hakkında kalem oynattığı göz önünde bulundurduğunda bu kategoride yazan kesimin büyük bir çoğunluğun Babinger'in hatalı yorumun peşinden gittikleri görülmektedir.

³ Harun Yahya, *Yehova'nın Oğulları*, İstanbul 1994, s.63.

⁴ Müfid Yüksel, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 2002, s. 13-14; Ahmet Yaşar Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler: 15.ve 17. Yüzyıllar*, İstanbul 2013, s. 170.

⁵ Taşköprülüzade, *Şekâiki Numaniyye*, nşr. A Subhi Furat, İstanbul 1985, s. 50.

⁶ Muhammed Hüseyin-i Tabâtebâî, "Velilik ve Önderlik", *Ulema ve Dinî Otorite*, çev. Kutlukhan Eren, İstanbul 1995, s. 58.

yönetim yetkisi olan kişi anlamındadır.⁷ Bu manada baktığımızda Allah'ın veli kulları ifadesi bir manada alimlerden ziyade yönetim yetkisi verilmişleri tanımlamaktadır. Böyle anılan alim zümrelerinin zaman içinde yönetime meyilli tavırlarının bir kaynağını da bu terminoloji oluşturmaktadır. Bu durumu da göz önünde tutularak Şeyh Bedreddin değerlendirildiğinde Şeyh'in siyasi kalkışmaları çok daha sağlıklı bir zeminde anlaşılacaktır. Bunun yanında Şeyh Bedreddin'in Selçuklu hanedanından gelen bir kişilik olması onun siyasete olan dahlini çok daha net bir çerçevede ortaya koymaktadır.

Şeyh Bedreddin mutasavvıf ve alim kimliklerinin yanında idari işlerle ilgili de bir tarafı olduğunu ilk defa fetret devrinde Musa Çelebi'nin yanında yer alarak onun kazaskeri olarak göstermişti. Kısa süren bu bürokratik görevi sonrasında Çelebi Mehmed'in kardeşlerine galip gelerek Osmanlı mülkünün tek sahibi olmasının ardından Şeyh Bedreddin yeni sultan tarafından İznik'te göz hapsinde tutulmaya başlamıştı. Mutasavvıf ve alim bir kişiliğin sadece eski bir şehzadenin kazaskerliğini yapıyor olması sebebi ile göz hapsinde tutulması çok akla yatkın bir uygulama gibi durmamaktadır. Sadece bu uygulama bile Şeyh Bedreddin'in iktidar manasında oluşturabileceği tehlikenin boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Şeyh Bedreddin hepsinden önce büyük bir mutasavvıf ve şeyh idi. Çok kalabalık bir mürid sayısına sahipti. Sadece bu durum bile sarayı ürkütmeye yetmekteydi. Bunların yanında Balkanlara dayanan güçlü ve köklü bir alinin mensubuydu. Türklerin devlet anlayışı uyarınca daha da tehlikeli olanı –tam da Osmanlı'nın bir fetret yaşadığı dönemde- Osmanlılardan bir önceki meşru hanedanın soyundan geliyor olmasıydı. Tüm

bu özellikleri ile birlikte Şeyh Bedreddin Osmanlı'nın etrafında ona rakip ve muhalif olan bütün Müslüman ve Türk devletlerin yöneticileri ile temas halindeydi. Timur sarayından Memlûk hükümdarlarına Orta ve Doğu Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinden Batı Anadolu'daki Türk Beylerine kadar bütün çevre ile irtibat halindeydi. Osmanlı'nın muhalif dünyası ile kurulan bu yaygın bağlantılardan hareket ile çok büyük bir açıklıkla Şeyh Bedreddin'in siyasetten Osmanlı'ya karşı büyük bir hazırlığın içinde olduğu söylenebilir. Fakat ne var ki yazgı Şeyh Bedreddin'in bu hazırlıklarını somut bir uygulamaya dönüştürme imkanı sunmamıştı. Dolayısıyla şeyhin tam olarak neyin peşinde olduğunu neyi amaçladığını söyleyebilme imkanına sahip değiliz. Gerek pozisyonu gerek hazırlıkları gerekse kimliği göz önünde bulundurulduğunda akla gelen en makul yorum fetret sürecinden istifade ile şeyhin yeni bir hanedanı şekillendirme arzusudur. Şeyhin içinde yaşadığı dönem de bu arzuyu hayata geçirmek için oldukça elverişli bir dönemdi. Fakat bu sadece güçlü bir yorumdan başka bir şey değil gerçeğin ne olduğunu öğrenme imkanına da sahip değiliz. Tarih önünde Şeyh Bedreddin'in yapacaklarını engelleyen ve onları öğrenme imkanını ortadan kaldıran şey ise Şeyh Bedreddin'in önemli müridlerinden ve aynı zamanda Musa Çelebiye kazaskerlik yaparken kethüdâsı olan Börklüce Mustafa'nın Karaburun civarında başlattığı isyandır. Şeyhin yeni bir hanedanı şekillendirebilme hayallerini kurduran zemin başka girişimlerinde tetikçisi olmuştu. Şeyh Bedreddin fikir olarak büyük ve güçlü hakimiyet odaklarının oluşmasını istemiyordu. Her ne kadar kendisi bunu eserlerinde adalet olgusunun zedelenme kaygısı ile temellendirse de kendisinin de güçlü feodal bir aileye mensup olduğunu büyük bir hakimiyet karşısında kendi ailesinden gelen gücünde yitirileceği kaygısını taşıyabilme ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

⁷ Muhammed Hüseyin-i Tabâtebâi, "Velilik ve Önderlik", *Ulema ve Dinî Otorite*, çev. Kutlukhan Eren, İstanbul 1995, s. 58

Şeyh Bedreddin bu düşüncelerinde yalnız değildir. Güney Marmara'da küçük bir Türkmen aşireti iken doğru stratejiler neticesinde kısa sürede gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'da siyasi birliği sağlayacak kadar kudretli bir güç haline gelen ve Romanın ihtişamını aratmayacak bir imparatorluk olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Osmanlıların bu büyümesinden çevrede fazlasıyla rahatsızlık duyan unsur bulunmaktaydı. Osmanlı'nın büyümesi ve bölgede bulunan Müslüman Türk ahalinin Osmanlı etrafında bütünleşme sürecine girmesi her şeyden önce uzun yıllar boyunca bölgenin siyasi ve ekonomik gücünü elinde tutan Venedikli ve Cenevizli unsurları rahatsız etmekteydi. Bunun ardından bölgenin kadim hakimi olan ve her geçen gün topraklarını Osmanlılar başta olmak üzere Anadolu'da varlık gösteren Müslüman Türk unsurlara kaybeden Bizans imparatorluğu da Osmanlı bütünleşmesinden fazlasıyla rahatsızlık duymaktaydı. Osmanlıların bir güç haline gelmesinden rahatsız olan bir başka unsur ise Balkanlarda varlık gösteren Slav despotluklarıydı. Son olarak da Osmanlı bütünleşmesinin muhalifi unsurlar arasında Osmanlı'nın şekillendiği dünyanın mensubu olan Anadolu'daki diğer Müslüman Türk beyleri gelmekteydi. Anadolu'da bulunan Türk Beyliklerinin bir kısmı Bu beylerin bir Müslüman Türk kimliğinin Osmanlı etrafında bir güce ve itibara kavuşmasını takdir ederek bu ittifaka dahi olurken bir kısmı ise kendi siyasi varlıklarının sonu olacağı kaygısı ile bu bütünleşmenin karşısında durmaktaydılar. Örneğin Aydınogullarının beylerinden İsa Bey kendi yaşlılığı zamanında geleceğin Osmanogulları'nda olduğunu göreyerek kızı Hafza Hatûn'u Yıldırım Bayezid ile nikahlayıp beyliğini de Osmanlılara dahil etmişti.⁸ Fakat aynı beyliğin Ankara savaşı

⁸ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003. S. 113.

sonrasındaki beylerinden Cüneyd Bey ise kendi siyasi pozisyonu kaybetmemek için Osmanlılara karşı her türlü teşebbüs ve ittifakın içinde yer almıştır.

İşte Osmanlıların etrafında bu kadar raskip ve muhalifi olduğu bir dönemde fetret dönemi gibi hanedanın zafiyetlerinin açığa çıktığı bir ortamda Osmanlı karşısındaki ittifakların da harekete geçmemesi düşünülemezdi elbet. Çelebi Mehmed'in fetreti bitiren hamlelerinin ardından mülkün tek sahibi olarak tahta oturması ile birlikte Osmanlı'nın önemli muhaliflerine doğru harekete geçmiş olması da çok normal bir hamleydi. Bu durum Osmanlı'nın etki alanı üzerinde bulunan neredeyse tüm odakların pek memnun oldukları bir gelişme değildi.⁹ Çelebi Mehmed tahta geçer geçmez etrafında Osmanlı'yı tehdit eden bütün unsurlara karşı kapsamlı bir mücadeleye girişmişti. Bu bağlamda yaptığı en ciddi işlerin başında Batı Anadolu'ya sefer düzenlemesiydi. 1413 yılında Çelebi Mehmed Aydın İli olarak bilinen İzmir ve Aydın çevresine güçlü bir sefer düzenlemişti.¹⁰ Fevri ve dengesiz politikaları ile Osmanlıları tehdit eden Cüneyd Bey fetret devrinde de şehzadeler arasındaki tahta mücadelelerine taraf olmuş Emir Süleyman tarafını tutarak Çelebi Mehmed ile mücadeleye girişmişti. Cüneyd Bey'in varlığı ve faaliyetleri Çelebi Mehmed açısından ciddi bir sıkıntı kaynağıydı.¹¹ Siyasi birliği sağlama kaygısında olan yeni sultan bu duruma müdahale etmeliydi. Cüneyd Bey dışında Batı Anadolu'da özellikle İzmir ve çevresinde Bizans hala etkin bir güçtü. Bunun yanında Ceneviz ve Venedikliler de siyasi ve

⁹ Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar İle Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi*, s. 215.

¹⁰ Kemal Ramazan Haykıran, Kurt mu Kuzu mu? Şeyh Bedreddin ve İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler, *Yeni Fikir Dergisi*, c.I, s. 18, 2017, s. 12.

¹¹ Kemal Ramazan Haykıran, "Kurt mu Kuzu mu? Şeyh Bedreddin ve İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler", *Yeni Fikir Dergisi*, c.I, s. 18, 2017, s. 12.

ekonomik hayatta oldukça belirleyici bir güç durumundaydılar. Bütün bu koşullar Osmanlıların Güneye doğru yayılmalarında ciddi engel teşkil etmekteydi. Tüm bu koşullar altında Çelebi Mehmed 1413 yılında ilk ciddi seferlerinden birini bu bölgeye düzenlemişti. Amacı İzmir ve çevresini kontrol altında tutmak ve Aydınolu Cüneyd Bey'e son vermektir. Seferden beklediği sonucu elde edememişti fakat seferin bölgede oldukça etkili sonuçları da olmuştu. Çelebi Mehmed bu seferin sonunda Küçük Menderes havzasını Osmanlı hâkimiyetine dâhil etmeyi başarmıştı.¹² Bozdağlar'dan Ege Denizi'ne doğru uzanan bir hattı Osmanlı hâkimiyeti altına almış böylece Kuşadası ve çevresi, Efes civarı gibi önemli noktalarda Osmanlılar eli ile Türk hâkimiyeti başlamış olmuştur.

Çelebi Mehmed'in bu başarı bölgedeki yerel güç odaklarının hepsini huzursuz etmişti. Hiçbir unsur Osmanlı'nın güçlenip bölgede belirleyici bir güç olmasını istemiyordu. 1413'teki bu fetihten itibaren bölgede bir huzursuzluk ortamı baş göstermişti. Osmanlı'ya karşı güçlü bir muhalefet oluşmaya başlamıştı. Her şeyden önce kendi hâkimiyetinin son bulacağı kaygısına düşen Aydınolu Cüneyd Bey Osmanlı hâkimiyetine karşı kışkırtıcı bir politika uygulamaya başlamıştı.¹³ Çelebi Mehmed'in hâkimiyet kurduğu Küçük Menderes havzası ve kıyı liman şeridi tarımsal üretim açısından oldukça verimli arazilerin bulunduğu bir yerdi. Bunun yanında tarihin en erken dönemlerinden bu yana önemli bir ticaret bölgesi olma özelliği de bulmaktaydı. Tarihi "Kral Yolu" buradan

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 350.

¹³ Kemal Ramazan Haykıran, "Aydınolu Beyliğinin Son Beyi Cüneyd Bey ve Beyliğin Yıkılışından Sonra Aydınolu Soyunun Durumu", *Aydınolu Tarihi: Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu 1* – Ed. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara 2013, s. 354.

geçmekteydi. İpek ve Baharat yollarının denize ulaşip Avrupa'ya yöneldiği önemli bir geçiş noktasını oluşturmaktaydı. Doğu – batı arasındaki ticari hareketliliğin önemli aktarım noktalarından biri olan bu bölge doğal olarak oldukça zengin bir rant potansiyeli bulunmaktaydı. İşte bu bölgenin geçmişten beri denetimini elinde tutan ve zenginliğinin sahibi olan yerel güçler bu pozisyonlarını kaybetmek istemiyorlardı. Osmanlıların giderek büyümesi ve güçlenmesi sonucu bölgeye hâkimiyetlerinin uzanması bu yerel güç odaklarının en büyük korkusu ve tehdidi olmuştu. Buna karşı bazı girişimlerde bulunmaya başlamışlardı.

Bölgenin kadim hâkim gücü olan Venedik ve Cenevizliler bölgenin hâkimiyetleri ellerinden çıkmaması kaygısı ile Osmanlı hâkimiyetinden kendileri gibi rahatsız olan bütün unsurları harekete geçirme girişiminde bulunmaları beklenebilecek en doğal tepkiydi. İşte bu koşullar altında 1415 yılının sonlarına doğru Karaburun çevresinde bir hareketlenme dikkati çekmekteydi. Takip eden süreç içinde de Aydın İli'nin bir diğer önemli noktası olan Ortaklar mevkiinde Torlaklar harekete geçmeye başlamıştı. Böylece 1416 tarihinde Batı Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinin yeni yeni tesis edilmeye başlandığı Aydın İli'nde büyük bir isyan baş göstermekteydi.

İsyanın merkezi Karaburun'du. Sakız Adası Sisam Adası ve Ayasuluğ'da da kayda değer bir hareketlik yaşanmaktaydı. Bu bölgeler Şeyh Bedreddin'in vaktiyle ilişkiler kurduğu ve bağlantılarının olduğu yerlerdi.¹⁴ Fakat isyan sürecinde bu noktaları birbiriyle bağlantılı hale getiren ve organize eden kişi Şeyh Bedreddin değil onun adını kullanarak faaliyet gösteren Börklüce Mustafa idi.¹⁵ İsyan hakkında bilgi

¹⁴ Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan, çev. Ela Güntekin*, İstanbul 2000, s. 78.

¹⁵ Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan*, s. 79.

veren gerek Osmanlı gerekse yabancı kaynakların hiçbirisi Karaburun ve çevresinde baş gösteren bu ayaklanma ile alakalı olarak Şeyh Bedreddin'in ismini zikretmezler. Burada zikredilen isim doğrudan Börklüce Mustafa'nın isyanıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde isyanın doğrudan sorumlusu ve muhatabı Börklüce Mustafa'dır. Buradan hareket ile Karaburun ve çevresinde baş gösteren bu isyan ile Şeyh Bedreddin arasında organik bir bağlantı olduğuna dair menfi ya da müspet yorumların tamamı delilsiz durumdadır. Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa arasında tasavvufi bir bağ olduğu Börklüce'nin Şeyh'in müridi ve halifesi olduğu inkâr edilmez bir tarihi gerçektir. Fakat Bedreddin'in İznik'te başlayan göz hapsi sürecinden sonra ikisinin yollarının ayrıldığı dönemde hiçbir kayıta Mustafa'nın Şeyh'in onayı veya doğrultusunda bir girişimde bulduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Buradan hareketle bu isyan girişiminin Börklüce'nin işi olduğunu düşünmek daha doğru gözükmektedir. Şeyh Bedreddin İznik'te tüm olanlardan habersiz bir hayat yaşamaktaydı.¹⁶ Şeyh Bedreddin hakkında doğrudan bilgi veren temel kaynakların başında gelen Hafız Halil'in eserinde ise Şeyh Bedreddin tamamen bu girişimin uzağında masum bir noktada gösterilmektedir.¹⁷ Eğer isyan başarılı olsaydı Şeyh Bedreddin bir şah olarak tarih sahnesinde anılır mıydı? Bilinmez ama Şeyh'e yakın kaynakların tümü başarısız olan isyanda Bedreddin'in masumluğunda ittifak etmiş gibidirler. Burada en dışarıdan ve belki de en sağlıklı bilgi kaynağı olan Bizans kroniği Dukas'ın da isyan ile alakalı olarak Şeyh Bedreddin adını zikretmemesi dikkat

edilmesi gereken bir noktadır.¹⁸ Buradan hareketle isyan ve Şeyh Bedreddin ile alakalı olarak Şeyh'in doğrudan isyan ile alakasının olmadığı ve hatta büyük bir ihtimal ile haberinin bile olmadığı fakat isyanın çekirdek kadrosunu Börklüce başta olmak üzere Şeyh Bedreddin'in müridlerinin oluşturduğu söylenebilir. Börklüce Mutafa Karaburun'a geçtiği tarihten itibaren Sakız Adası Sisam Adası, Ayasuluğ ve çevresinde ciddi bağlantılar kurmuş buralarda kendine köklü bir taban oluşturmuştu. Özellikle Sakız Adası'nda Şeyh Bedreddin zamanından beri irşad faaliyetinde bulunulan ve yeni Müslüman olan kalabalık bir grup bulunmaktaydı. Bunlar Şeyh Bedreddin'in önemli mürid halkalarından birini oluşturmaktaydı. Börklüce Mustafa'nın en önemli tabanını da bu adalardaki devşirme müridler oluşturmaktaydı. İsyanın bir diğer dayandığı kitle ise Yahudi dönmesi oldukları da ileri sürülen bir Sufi grup olan Torlaklardı. Torlakların başında buluna Torlak Kemal defalarca Bursa'ya kadar gidip Şeyh ile görüşmüş bir kişiydi. Torlak Kemal isyanın Aydın ve çevresindeki ayağında önemli bir rol oynamıştı.¹⁹

Önce Karaburun çevresinde Börklüce'nin bir isyan girişiminde bulunmuş hemen ardından da Torlak Kemal öncülüğünde Aydın çevresinde ikinci bir isyanı başlamıştı. Bütün bu gelişmeler olurken Şeyh Bedreddin bunların uzağında başka bir yaşam sürmekteydi. Her ne kadar Osmanlı müelliflerinin bir kısmı bu birbirini takip eden isyan ile ilgili olarak Şeyh Bedreddin'i sorumlu gösterecekler de bu durum ihtimal dışı görülmektedir.

1415 yılının sonunda başlayan isyan uzun bir müddet devam etmiş Aydın İli valisi

¹⁶ Kemal Ramazan Haykıran, "Kurt mu Kuzu mu? Şeyh Bedreddin ve İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler", *Yeni Fikir Dergisi*, c.I, s. 18, 2017, s.14.

¹⁷ Halil b. İsmail b. Şeyh Bedrüddîn Mahmûd, *Smavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, ed. A. Gölpinarlı-İ. Sungurbey, İstanbul 1967, s. 95.

¹⁸ Dukas, *Bizans Tarihi* çev. İ. Mirmiroğlu. İstanbul 1956, s. 68.

¹⁹ Dimitris Kastritsis, "1402-1413 Fetret Devri Bağlamında Şeyh Bedreddin Ayaklanması", s. 95.

olan Kamil Paşa'nın askerleri isyanı bastırmakta kifayetsiz kalmışlar isyan, bu başarı üzerine daha da yayılma imkânı bulmuştu.²⁰ En nihayetinde Osmanlı sarayından Baş Vezir Bayezid Paşa kalabalık bir ordu ile gelmiş onun da üstüne Şehzade Murad da saltanat ordusu ile bölgeye gelmiş ve isyan kanlı bir biçimde bastırılmıştı. Börklüce Mustafa yakalanıp Ayasuluğ'da idam edilmişti.²¹

Börklüce Mustafa'nın 1415 sonunda başlayan bu isyanı ile Şeyh Bedreddin arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu gösteren hiçbir vesika bulunmamaktadır. Şeyhin bu isyan girişiminden habersiz olduğunu düşünmek daha akla yatkın durmaktadır. Börklüce Mustafa'nın sadece Şeyh Bedreddin'in sadık bir müridi hatta halifesi ve kazaskerliği dönemindeki kethudâsı olması Börklücenin başlattığı bu isyanı Şeyh Bedreddin ile alakalandırmaya yetmeyecektir. Tarihi anlatıların ışığında öyle anlaşılıyor ki Şeyh Bedreddin'in bu isyandan haberi bile olmamıştı. Şeyh Bedreddin isyandan haberdar olunca Osmanlı ülkesinden kaçmıştı. Ne onun bu kaçışının ne de Balkanlarda Çelebi Mehmed tarafından yakalanıp da öldürülmesinin müridinin isyanından sorumlu tutulması ile açıklamak çok mümkün görülmemektedir. Aydın ilindeki bu ayaklanma hakkında neredeyse ilk bilgi kaynaklarından biri olan Şükrullah bin Şehabeddin, eseri *Behçetü't-tevârih*'de Börklüce ayaklanmasını Şeyh Bedreddin'den bağımsız Aydın iline mahsus müstakil bir isyan olarak kaleme almaktadır.²² Şükrullah eserinde, "Aydın ili vilayeti dahilinde Karaburun sahili kıyısında kendisine sufi süsü vererek etrafına pek çok kişiyi topladığı ve bunlarla şer-i şerife aykırı işler yaptıklarını sonra Sultan

Muhammed'in Bayezid Paşa'yı üzerlerine yoladığını aralarında savaş olduğunu ve sufilere katleddiğini" aktarmaktadır.²³

Osmanlı kaynakları içinde Şeyh Bedreddin ile Börklüce arasında en keskin bağlantıyı kuran müellif ise İdris-i Bitlisi'dir. Heşt Behişt isimli eserinde Bitlisi, gerek Torlak Kemal'in gerek ise Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin'in emri ile Aydın ili ve Karaburun'da isyan ettiklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda Bitlisi bunları genelde Alâmut batınileri için kullanılan "dâî" ifadesini kullanmıştır.²⁴ Şah İsmail döneminde Kızılbaş tehlikesi karşısında kalem oynatan bir müellif olan Bitlisi'nin böyle bir yaklaşım içinde olmasını yadırgamamak gerekir.

Tıpkı Osmanlı kaynaklarında olduğu gibi Bizans tarihçisi Dukas'da eserinde Börklüce Mustafa'nın isyanını Şeyh Bedreddin ile ilintili görmemektedir. Burada kaynaklar içinde en ayrıntılı ve betimleyici bilgi Dukas tarafında verilmektedir. Dukas'a göre Börklüce, Sisam, Sakız ve Samos adaları ile derin bağlantılar içinde olduğunu burada kendisine kalabalık mürid gurupları oluşturduğunu belirtmektedir. Yine Dukas, Aydınoğlu Cüneyd Bey ile iyi ilişkiler içinde olduğunu da aktarmaktadır. Dukas'ın verdiği bu bilgiler değerlendirildiğinde Börklüce Mustafa'nın isyanını analiz edecek kıymetli veriler sunmaktadır. Önemli tarım ve ticaret alanı olan dolayısıyla rant değeri oldukça yüksek olan bu bölgede Börklüce Mustafa bütün bu rantı elinde tutan odaklar ile irtibat halindeydi. İşte onun bu irtibatı başını çektiği isyan hakkında da oldukça önemli ip uçları vermekteydi. Börklüce Mustafa'nın tüm mistik kimliğine karşın isyanın bir sufi isyanı

²⁰ Hoca Sadeddin Efendi *Tacü't-Tevarih*, nşr. İsmet Parmaksızoğlu, c. I, s. 300.

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 192.

²² Şükrullah b. Şehabeddin, *Behçetü't-tevârih*, nşr. Atsız, Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları, İstanbul 1949, s. 60.

²³ Şükrullah b. Şehabeddin, *Behçetü't-tevârih*, nşr. Atsız, Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları, İstanbul 1949, s. 60.

²⁴ İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt*, Nşr. Atsız, Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları, İstanbul 1949, s. 184.

olduğunu söylemek mümkün değildir. Börklüce'nin isyanının sol ideolojik çevrelerin yıllardır yazageldikleri gibi sosyal adaletsizliğe ve haksız vergi uygulamalarına karşı bir halk ayaklanması yahut çağdaş dönemlerde Avrupa'da oldukça yaygın olan köylü ayaklanmalarından biri olduğunu düşünmek tarihi gerçekliklere ziyadesiyle ters düşmektedir. Her şeyden önce Börklüce Mustafa aynı şeyhi gibi –eğer doğu toplumlarında böyle bir sınıfsal algı varsa bile– halk sınıfının değil elit bir sınıfın mensubuydu. Bununla beraber onun bölgede bağlantı halinde olduğu kesimlerin neredeyse tamamı ekonomik olarak üst sınıfı temsil eden zümrelerdi. Dolayısıyla Börklüce'nin bir halk ayaklanması peşinde olması bu koşullar altında oldukça güç görülmektedir. Bu bağlamda Börklüce'nin isyan girişiminin gerçekleştiği Aydın İli'nde Osmanlı hâkimiyetinden rahatsız olan tüm güç odaklarının bir koalisyonu söz konusuydu. Gerek Sakız Adası'nda gerek Ayasuluğ ve çevresinde gerekse Karaburun'da bu kadar kalabalık bir oranda Şeyh Bedreddin'in müridi olma olasılığı oldukça zayıftır. Sayıları on binleri geçen kalabalık kitlelerin kaynağı muhakkak ki bu koalisyon üzerinden değerlendirilmelidir. Zira Küçük ve Büyük Menderes havzaları, Batı Anadolu'nun tarımsal açıdan en verimli toprakları, bunun yanında önemli ticaret merkezleriydi. Ayasuluğ ve Balat Limanları İpek ve Baharat Yollarının denize aktarıldığı önemli transit ticaret merkezleriydi. Keza bunların yanında İzmir güçlü ve zengin bir liman kentiydi. Venedik ve Cenevizli unsurlar bu zengin ranta sahip bölgenin hâkim unsurlarıydı.²⁵ Bu pozisyonlarını kesinlikle elden çıkarmak istemiyorlardı. Aynı şekilde Osmanlı'dan önce bölgenin hâkim unsuru olan Aydınöğulları'nın beyi Cüneyd Bey'de Osmanlıların bölgede hâkimiyet

kurmasını istememekteydi. İşte Osmanlı karşısında Bizans tekfurları Yahudi tüccarlar Ceneviz ve Venedikliler Aydınöğlü Cüneyd Bey başta olmak üzere yerel Türk beyleri kendi denetim ve otoritelerini ve de kazançlarını yok edecek kuşatıcı bir Osmanlı hâkimiyeti karşısında birleşmişlerdi. 1413 yılında İzmir'in hemen güney altındaki bölge olan Küçük Menderes Havzası'na hâkim olması kıyı ege limanlarına ulaşması bölgedeki yerel unsurları Osmanlı'ya karşı harekete geçirmişti. Venedik ve Cenevizlilerin bölgede ekonomik ve siyasal açıdan hafife alınmayacak bir güçleri vardı. Batı Anadolu kıyılarında ilk defa Aydınöğulları zamanında Türk hâkimiyeti kurulduğunda Aydınöğulları kıyılarda Venedik ve Cenevizlilerin gücü karşısında temkinli adımlar atmak durumunda kalmıştı. Öyle ki Aydınöğlü Hızır Bey Balat ve Efes Limanlarındaki ticaret bağlamında Venedik ve Cenevizlere ayrıcalıklı davranmak zorunda kalmıştı. Bu bağlamda Aydınöğlü Hızır Bey 1348 yılında Venedik ve Cenevizlilere yönelik ticari ayrıcalık anlamına gelen imtiyazname yahut yaygın adı ile bir ahidname yayımlamıştı.²⁶ Böylece Aydınöğlü Hızır Bey himayesindeki Venedik ve Cenevizlileri ayrıcalıklı bir konuma taşımış oluyordu. Ekonomik güçleri ile ayrıcalıklı statüye alışan bu unsurlar 1413 sonrası süreçte aynı konumlarını oluşturacak zeminleri kollamışlardı. Fakat devleti yeniden toparlama derdinde olan Çelebi Mehmed bu konularda çok tavizkar bir politika izlemiyordu. İşte 1415 sonunda başlayıp ancak 1416 ortalarında bastırılan bu isyanın oluşturduğu koşullar neticesinde Çelebi Mehmed tıpkı Aydınöğulları'nın yaptığı gibi Venedik ve Cenevizlilere imtiyaz vermek zorunda kalmış ve bunu Yunanca yayımladığı bir ahidname ile

²⁵ Şerafettin Turan, *Türk İtalyan İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 58-59.

²⁶ Melek Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1980, s. 55-57.

resmileştirmişti.²⁷ 1415 yılında yine Cenevizli güdümünde hareket eden Düzmece Mustafa olayının yaşanması ve Börklüce'nin bu kritik coğrafyada bir isyan girişiminde olması ve bu iki olayın ardından Osmanlıların ilk defa kapitülasyon vermek zorunda kalmaları neticesinden hareketle Börklüce'nin Karaburun'da başlattığı isyanın bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Karaburun'da başlayan isyan bir Sufî isyanı yahut bir halk isyanı olmanın uzağında Osmanlı hâkimiyeti muhaliflerinin Osmanlı'ya karşı ortak bir girişimi olarak değerlendirilmelidir

İşte tüm bağlantıları ile Osmanlı bütünlüğünün tüm karşıt unsurlarının göbeğinde duran Börklüce Mustafa, bu özelliği ile Osmanlıların Yıldırım Bayezid devrinde ilk defa kısmen uzanabildikleri fakat Çelebi Mehmed döneminde ise kesin olarak hakim oldukları rant değeri yüksek Küçük Menderes havzasında Osmanlıların hakimiyetinden rahatsızlık duyan ve bu hakimiyeti yıpratmaya dönük girişimler tasarlayan koalisyonun bir girişiminin baş aktörü olduğu açıkça söylenebilir. Bütün bağlantılarını Sisam, Samos ve Sakız adaları üzerinde kuran bir Müslüman Türk mutasavvıfının henüz Türk hakimiyetine girmeyen ve Türk varlığının da Dukas'ın bildirdiği kadarı ile sınırlı sayıda olduğu bu muhitlerde uzun yıllar kalarak ne gibi bağlantıların içine girip nasıl bir düzeneğin bir parçası haline geldiği başlattığı isyanın zamanı ve sonuçları göz önünde bulundurularak analiz edildiğinde açıkça anlaşılmaktadır. 1416 başında bastırılan isyan tam manada amacına ulaşamamış olsa da bölgede yeni yeni hakimiyet kuran Osmanlıların bu hakimiyetini akamete uğratmayı başaramamış olsa da belli oranda amacına ulaşarak Venedik ve Cenevizliler karşısında Osmanlıların elini

zayıflatmış ve yukarıda da anlatıldığı gibi Çelebi Mehmed döneminde 1416 tarihinde Osmanlıların bu iki millet nezdinde ilk defa ticari kapitülasyonları vermek zorunda bırakmıştı. Börklüce Mustafa'nın bu girişimi Osmanlı Devletine karşı, Osmanlı bütünlüğünün karşıtlarının taşeronu olmaktan çok daha büyük ve radikal hesaplar tutan Şeyh Bedreddin'in projelerini hayata geçirme imkanını yok etmişti. Belki Börklüce Mustafa Batı Anadolu'da taşeronu olduğu Venedik ve Cenevizlilerin elini Osmanlı karşısında güçlendirerek kapitülasyon almalarını sağlamıştı fakat Şeyhinin uzun yıllar içinde ilmek ilmek dokuduğu bağları kurduğu düzeni ve buradan gerçekleştirmek isteyeceği emelleri elde etme imkanını tamamen ortadan kaldırmış oluyordu. Müridinin kendinden habersiz ve zamansız başlattığı isyan neticesinde planları alt-üst olan Şeyh Bedreddin apar topar kaçmıştı. Başlangıçta doğuya Timurlu hükümdarı Şahrûh'un yanına gitmeyi amaçlayan Şeyh'in Karadeniz'de yolların kapalı olması sebebi ile batıya yöneldiği ve ailenin tabanının bulunduğu kendisinin yaygın bir mürid tabanının olduğu Balkanlara kaçmış ve burada plansız bir isyan başlatarak sonunda Çelebi Mehmed tarafından yakalanarak idam edilmiştir. Şu halde tarihin akışına müdahale eden ve Şeyh Bedreddin'in bütün planlarını alt üst ederek gerçekte ne yapmak istediğini tartışmasız bir gerçeklik olarak görülmesini engelleyen Börklüce Mustafa'nın isyanı neredeyse tüm özellikleri ile yakın zamanlarda yaşanan gezi olaylarını andırmaktadır. Görünüşte sosyal adalet söylemi ile başlayan baş kaldırının aslında Osmanlı hakimiyetini yıpratmaya yönelik bir arzunun teşnesi olduğu gerek isyanın aktörlerinin bağlantıları gerekse yaşanan isyanın kısa vadede yol açtığı sonuçları itibari ile ortadadır.

²⁷ Melek Delilbaşı, , *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidname ve Nameler*, s. 97.

KAYNAKÇA

- Âşık Paşazâde**, (1961). *Tevârih-i Ali Osman*, nşr. Nihal Atsız, İstanbul.
- BABİNGER, F.**, (2014). *Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin*, çev. İlhami Yazgan, Ankara.
- BALİVET, M.**, (2000). *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyân*, çev. Ela Güntekin, İstanbul.
- DELİLBAŞI, M.**, (1980). *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara.
- Dukas**, (1956). *Bizans Tarihi*, çev. İ. Mirmiroğlu, İstanbul.
- EMECEN, F.**, (2005). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul.
- Halil b. İsmail b. Şeyh Bedrüddîn Mahmûd**, (1967). *Smavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, ed. A. Gölpınarlı-İ. Sungurbey, İstanbul.
- HAYKIRAN, Kemal Ramazan**, (2017) "Kurt mu Kuzu mu? Şeyh Bedreddin ve İsyânı Üzerine Bazı Düşünceler", *Yeni Fikir Dergisi*, c.I, s. 18.
- HAYKIRAN, K. R.**, (2013). "Aydınöğulları Beyliğinin Son Beyi Cüneyd Bey ve Beyliğin Yıkılışından Sonra Aydınöğlü Soyunun Durumu", *Aydınöğulları Tarihi: Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu 1* – Ed. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Ankara.
- Hoca Sadeddin Efendi**, (1999). *Tacü't-Tevarih*, c. I, nşr. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara.
- İbn Arabşah**, (2012). *Acâibu'l Makdûr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul.
- İdris-i Bitlisi**, (2013). *Heşt Behişt 7. Ketibe*, nşr. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara.
- KARADENİZ, H. B.**, (2008). *Osmanlılar İle Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi*, İstanbul.
- KASTRİTSİS, D.** (2014). "1402-1413 Fetret Devri Bağlamında Şeyh Bedreddin Ayaklanması", *Sultan Çelebi Mehmed ve Dönemi*, ed. Fulya Düvenci Karakoç, Bursa.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî**, (2008). *Cihânnümâ*, haz. N. Öztürk, İstanbul.
- OCAK, A. Y.**, (2013). *Zındıklar ve Mühlidler: 15.ve 17. Yüzyıllar*, İstanbul.
- Taşköprülüzade**, (1985). *Şekâiki Numaniyye*, nşr. A Subhi Furat, İstanbul.
- TURAN, Ş.**, (1990). *Türk İtalyan İlişkileri I*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H.**, (1997). *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ.H.**, (2003). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- Varidat-ı Bedreddin, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Mahmud Bedreddin*, (2010). nşr. Mehmed Serhan Tayşi, İstanbul.
- YAHYA, H.**, (1994). *Yehova'nın Oğulları*, İstanbul.
- YÜKSEL, M.**, (2002). *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul.
- YÜKSEL, M.**, (2004). "Şeyh Bedreddin", *Anadolu Halk Hareketleri*, Ankara.